

СТРАХОВИЙ ПОРТФЕЛЬ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ СТРАХОВИКА

Дана стаття присвячена опрацюванню підходів до дослідження страхового портфеля як об'єкта в системі ризик-менеджменту страховика. Розглянуті сучасні підходи до дослідження страхового портфеля як об'єкта в системі управління ризиками страхової організації, проведена їхня систематизація, на основі чого запропоновано власний утилітарно-прикладний підхід. Впровадження даного підходу дасть можливість формування оптимального, з точки зору цілей компанії, страхового портфеля, та, як наслідок, зростання фінансово-економічної ефективності функціонування страхової організації в цілому.

Ключові слова: страховий портфель, система управління ризиками, ризик-менеджмент, ризики страхової діяльності.

LANH S.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

INSURANCE PORTFOLIO AS AN OBJECT IN THE RISK-MANAGEMENT SYSTEM OF INSURER

This article is focused on the elaboration of approaches to the studying of the insurance portfolio as an object in the insurers risk management system. As part of this study considered modern approaches to the studying of the insurance portfolio as the object of the risk management system, held their systematization, on the basis of which proposed own utilitarian-applied approach. Implementation of this approach will provide forming of optimal (from the point of view of goals of the company) insurance portfolio and, as a consequence, the growth of financial and economic efficiency of functioning of the insurance organizations in general.

Keywords: insurance portfolio, risk management system, risk management, insurance risks.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Як вітчизняні, так і закордонні вчені визначають одним із чинників, що забезпечує фінансову надійність будь-якої страхової компанії, наявність збалансованого страхового портфеля. Цей чинник необхідно вважати одним з основних, адже всі інші фактори так чи інакше пов'язані з ним. Збалансований страховий портфель впливає на інші показники фінансової надійності (наприклад, фінансову платоспроможність та ліквідність страхової компанії), при цьому інші фактори забезпечують наявність такого портфеля (наприклад, правильність розрахованих страхових тарифних ставок, система перестраховування, величина страхових резервів, адекватність сум зобов'язань), обумовлюючи актуальність теми статті.

Аналіз досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження страхового портфеля як об'єкту в системі управління ризиками страхової організації зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Л. І. Рейтман [1], А. Л. Баранов [6], Н. М. Яшина [2], Ю. М. Журавльов [3], Л. П. Кураков, [4], Н. Г. Філімонов [5], С. С. Осадець, О. О. Гаманкова, Р. В. Пікус та ін. У працях цих вчених описані сучасні підходи щодо розгляду страхового портфеля в системі ризик-менеджменту страховика, проте слід відзначити, що вирішення потребує проблема їхнього прикладного узагальнення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомні наукові здобутки у дослідженні страхового портфеля як об'єкта в системі управління ризиками страхової компанії, відсутні напрацювання щодо їхньої систематизації в утилітарному (прикладному) контексті, що обумовлює необхідність проведення досліджень у даному напрямку.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є систематизація та узагальнення існуючих підходів щодо дослідження страхового портфеля в системі ризик-менеджменту страховика та розробка власного утилітарного підходу, який описує складові системи з точки зору їхньої прикладної ролі та у взаємодії один з одним. Для цього поставлено такі завдання: розглянути сучасні підходи до розгляду страхового портфеля в системі управління ризиками страхової організації, систематизувати їх, на основі чого розробити узагальнюючий утилітарно-прикладний підхід.

Вклад основного матеріалу дослідження. Фінансова наука акумулювала багато тлумачень поняття «страховий портфель». Так, наприклад:

- Л. І. Рейтман визначає його наступним чином: «Страховий портфель – фактична кількість застрахованих об'єктів або діючих договорів страхування на даній території» [1];

- на думку Н.М. Яшиної, «Страховий портфель – це вартість страхових ризиків, прийнятих на страхування з набором певних фінансових інструментів, які забезпечують фінансову стабільність страхової організації, на принципах еквівалентності, збалансованості та ефективності» [2];

- словник-довідник термінів зі страхування та перестраховування за редакцією Ю.М. Журавльова надає таке визначення: «Страховий портфель – сукупна відповідальність страховика або перестраховика за всіма діючими договорами страхування або перестраховування» [3];

- словник-довідник «Економіка та право» за редакцією Л.П. Куракова визначає «страховий портфель» як «фактичну кількість застрахованих об'єктів страхування, або загальне число договорів страхування, укладених страховою організацією протягом певного часу» [4];

- у довідковому комерційному словнику за редакцією Н.Г. Філімонова наведено таке визначення: «Страховий портфель – сукупність всіх зобов'язань по відшкодуванню шкоди, які прийняв на себе страховик» [5].

Узагальнюючи наведені тлумачення, вважаємо за доцільне навести власне визначення: «Страховий портфель – це загальний обсяг відповідальності за всіма прийнятими на страхування ризиками по кожному діючому договору страхування в їхній сукупності».

Виходячи з узагальненого визначення, зазначимо, що сукупний розмір страхового портфеля обумовлюється обсягами надходжень страхових премій та обсягами прийнятої натомість відповідальності. З метою фінансового аналізу діяльності страхової організації страховий портфель слід розглядати як співвідношення страхових премій чи обсягів відповідальності страховика в розрізі структури видів і форм страхування, що ним провадяться.

Приймаючи до уваги необхідність забезпечення фінансової стійкості страховика, та значний вплив на неї «фактору страхового портфеля», вважаємо за доцільне розглянути основні принципи формування та управління страховим портфелем, які було виокремлено Н.М. Яшиною:

1. Принцип селекції страхових ризиків, який полягає в тому, що страхова організація повинна відбирати до прийняття такі типи ризиків, наповнення страхового портфеля якими забезпечує еквівалентність зобов'язань сторін договору страхування, належну якість і асортимент наданих страхових послуг, конкурентну позицію на ринку та позитивний фінансовий результат.

2. Принцип диверсифікації ризиків, що полягає у формуванні певної структури страхового портфеля, визначаючи співвідношення між формами та видами страхування, які здійснює страхова організація.

3. Принцип квантифікації, тобто визначення кількісних показників, таких як кількість укладених договорів, розміри страхових премій і сум, планової частоти збитків та нормативів збитковості.

4. Принцип ревізії, який полягає в періодичному перегляді страхового портфеля, порівнянні запланованих і фактичних показників, що його характеризують, виробленні пропозицій щодо шляхів зростання ефективності та поліпшення фінансового результату.

5. Принцип акумуляції, що з одного боку має прояв у забезпеченні зростання доходу та прибутку страховика, а з іншого – у зниженні тарифів для страхувальників, продукуючи кількісне зростання при незмінній якості ризиків, що приймаються на страхування.

6. Принцип оптимізації, який полягає в розрахунку кількісних показників по портфелю та визначенні його якісних характеристик в динаміці з урахуванням безперервної ротації одиничних ризиків та вирівнюванні показників по портфелю в сукупності.

Беручи за основу запропоновані принципи формування та управління страховим портфелем, вважаємо за доцільне доповнити їхній перелік принципом відповідності стратегії страхової організації, адже формування та управління страховим портфелем, співвідношення між складовими його структури, оптимізація показників ефективності та загальний фінансовий результат безпосередньо корелює зі ступенем відповідності кожного з цих принципів загальній стратегії страховика (рис. 1).

Формування та управління страховим портфелем так само схильне до впливу на нього зовнішніх (неконтрольованих страховиком) та внутрішніх факторів (що продукуються в межах компанії).

До зовнішніх факторів належать, зокрема, зміни в законодавстві, податковій системі, важливі політичні та міжнародні події, загальний економічний стан в страховому бізнесі, тобто такі чинники впливу, які виникають незалежно від дій страхової організації.

Внутрішні чинники, навпаки, являють собою суто управлінські та операційні аспекти функціонування компанії. До них ми віднесемо:

1. Андерайтингову політику як інструмент відбору ризиків з точки зору захищеності і збалансованості страхового (перестрахового) портфеля страхової організації.

2. Тарифну політику як інструмент управління, по-перше, наповненням портфеля (так, зниження страхових тарифів збільшує розмір страхового портфеля, наповнюючи його за рахунок залучення нових клієнтів) та, по-друге, обсягами зборів страхових премій еквівалентних прийнятій відповідальності.

3. Політику перестраховання як інструмент загального перерозподілу ризику та забезпечення однорідності страхового портфеля.

4. Політику маркетингу як інструмент просування страхових послуг, що так само може збільшувати розмір страхового портфеля страховика.

5. Кадрову політику як інструмент забезпечення ефективної операційної діяльності при формуванні та управлінні страховим портфелем шляхом залучення висококваліфікованих працівників страхової сфери.

6. Політику менеджменту загалом як інструмент формування тактики та стратегії управління страховим портфелем.

Отже, кожна страхова компанія має прагнути до формування збалансованого страхового портфеля, адже він являється одним з основних факторів, що забезпечує фінансову надійність страховика. Зважаючи на це, А.Л. Барановим було виокремлено три методи забезпечення збалансованості страхового портфеля:

- відбір ризиків, що приймаються на страхування;
- перестраховальні операції, що забезпечують перерозподіл ризиків;
- формування і розміщення коштів страхових резервів, що формують фінансову основу страхової діяльності [6, с. 7].

Словник страхових термінів під редакцією С.В. Коломіна визначає «відбір ризиків» як заходи страховика з цілеспрямованого формування збалансованого та прибуткового портфеля шляхом залучення на страхування об'єктів певного роду і відхилення від прийняття на страхування інших об'єктів [16, с. 9].

Теорія формування страхового портфеля включає багато аспектів, і являє собою тактику з відбору ризиків та прогнозування стану ринку страхування, що залежить від здібностей та досвіду андерайтера.

Андерайтер формує портфель, керуючись знаннями про ринок страхування, обраною тактикою, підпорядкованою загальній стратегії страхової організації, і прогнозуванням розвитку ринку та змін на ньому, базуючись на власному досвіді. Страховий портфель формується за видами ризиків, які визначають рівень фінансової стійкості страхового портфеля, при цьому існують наступні суттєві фактори, що впливають на укладення окремого договору страхування, та, як наслідок, портфеля:

- якісна характеристика об'єкта страхування;
- розмір страхової суми за окремим об'єктом;
- страхові ризики, включені в покриття, та експозиція певних ризиків в залежності від якісних характеристик об'єкту;
- розрахунок страхового відшкодування та максимального можливого збитку;
- тарифікація ризику, встановлення франшизи, визначення розміру страхової премії.

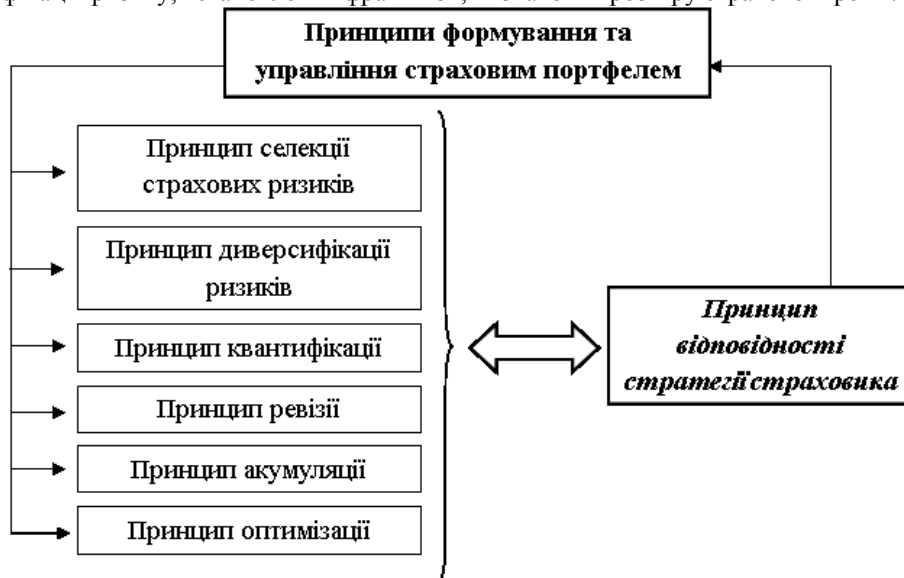

Рис. 1. Принципи формування та управління страховим портфелем

Так, пасивний метод управління можливий по страховому портфелю, який містить договори обов'язкового страхування. Розрахунок прибутковості і коливання ринкових тарифів на страхові послуги в цьому випадку є малопривабливим. Активне управління передбачає порівняно високі витрати на формування спеціалізованого страхового портфеля індивідуальних (специфічних), універсальних (класичних) або комбінованих ризиків, кожен з яких вимагає окремого підходу та набору інструментів, що використовує страховик.

Виходячи з цього, андерайтер може формувати страховий портфель за видами ризиків:

1. Індивідуальний страховий портфель є ризикованим видом, тому що передбачає високі ризики, високий дохід, низьку фінансову стійкість.
2. Класичний страховий портфель належить до неризикових видів, передбачаючи низькі ризики, порівняно низький дохід, високу фінансову стійкість.
3. Комбінований страховий портфель характеризується помірними ризиками, середнім рівнем доходу, помірним рівнем фінансової стійкості [2, с. 77].

Як показує практика, формування індивідуального чи класичного портфеля в чистому вигляді не є можливим, зважаючи на неоднорідність ризиків та конкуренцію на страховому ринку. Таким чином, страховики формують комбіновані портфелі ризиків, які являють собою поєднання всіх елементів, притаманних індивідуальному та класичному портфелям, як результат, досягаючи середніх показників ступеня ризику, фінансової стійкості та прибутковості. При цьому комбіновані ризики – це ризики, які включають обсяг відповідальності страховика по великій кількості договорів майнового страхування, а також спеціальні ризики. Пропорції індивідуальних та класичних ризиків в комбінованому портфелі

встановлюються страховою організацією самостійно в залежності від обраної стратегії формування та управління.

На думку Н.М. Яшиної, «ідеальний» страховий портфель характеризується:

- наявністю обов'язкових і добровільних форм страхування;
- рівнем вихідного перестраховання не вище 45%;
- великою кількістю договорів за всіма видами особистого та майнового страхування, страхування відповідальності.

Погоджуючись з наведеними показниками «ідеального» портфеля, вважаємо за доцільне додати, що в залежності від поточного стану страхового ринку та обраної страховиком стратегії можливі певні корегування в структурі наявних в портфелі форм та видів страхування, частках вхідного та вихідного перестраховання за певними об'єктами та видами страхування; тарифних обмеженнях та обмеженнях в обсягах відповідальності за окремими об'єктами чи лініями бізнесу страхової організації.

Такі корегування безпосередньо впливають на тип сформованого портфеля, даючи можливість «згладжувати» показники по ньому та гнучко реагувати на зміни страхового ринку чи економіки в цілому.

В свою чергу «реальний» страховий портфель поєднує в собі риси активної та пасивної моделі. Пасивна модель є ефективною в середньостроковій перспективі та являє собою сукупність класичних страхових портфелів зі стабільно низьким стійким доходом (до 10%), низьким ризиком (від 0,5% до 5%). Активна модель страхового характеризується високим агресивним ступенем ризику (до 25%), але при цьому й високим нестійким доходом (до 30%), включаючи в себе індивідуальні та комбіновані страхові портфелі [2].

За співвідношенням прийнятих на страхування ризиків і страхового покриття страховий портфель буває збалансованим і незбалансованим.

Збалансований страховий портфель – це комбінований вид страхового портфеля, який характеризується:

- превалюванням у його структурі класичної моделі;
- помірним ризиком;
- високим рівнем диверсифікації;
- наявністю переважно середньострокових і довгострокових договорів страхування.

Як правило, збалансований страховий портфель є високостійким, низькоприбутковим та низьколіквідним.

На відміну від збалансованого, незбалансований страховий портфель – це портфель агресивного типу, який характеризується:

- превалюванням у його структурі індивідуальної моделі;
- високим рівнем ризику;
- відсутністю диверсифікації;
- наявністю короткострокових договорів;
- високим ступенем ліквідності, високим доходом, але низькою фінансовою стійкістю.

Метою формування незбалансованого портфеля є отримання високого доходу в короткостроковій перспективі за рахунок, по-перше, перестраховання; по-друге, тарифної політики; по-третє, інвестиційної діяльності та хеджування [2, с.77].

Прогнозування доходності та ризику по портфелю стає можливим лише за умови постійного тактичного (поточного) моніторингу та стратегічного контролю його результативних показників. Андерайтинг при активному формуванні та управлінні страховим портфелем здійснює оцінку відповідності доходу та ризику в структурі груп ризиків (індивідуальна, класична модель), форм та видів страхування.

При цьому активний моніторинг представляє собою безперервний процес, що зводиться до періодичної ревізії (в залежності від частоти змін та коливань економіки) макроекономічних показників (наприклад, інфляція, зміна облікової ставки тощо). Чим більшою є кількість довгострокових договорів в структурі портфеля, тим більший вплив на нього мають макроекономічні коливання.

Пасивне управління є можливим за умови високого рівня диверсифікації страхового портфеля з наперед визначеним рівнем ризику у довгостроковій перспективі. Фінансова стійкість портфеля при пасивному управлінні означає його можливість витримати значні макроекономічні коливання, межі яких було прораховано за різних сценаріїв змін в економіці. І тому пасивне управління можливе лише щодо класичного страхового портфеля, в структурі якого мають переважати довгострокові договори страхування, тим самим забезпечуючи його стійкість. В свою чергу, це дає можливість реалізувати основну перевагу пасивного управління – низький рівень операційних витрат, пов'язаних з управлінням портфелем.

В рамках дослідження страхового портфеля, процесів його формування та подальшого управління ним як об'єкту системи ризик-менеджменту центральним питанням постає визначення розміру страхової премії за страхову послугу, яке має стати втіленням адекватної оцінки прийнятого обсягу відповідальності. Сукупність існуючих у страховій компанії методів оцінки ризиків, закріплених у відповідних інструкціях з андерайтингу, становить основу політики ризик-менеджменту, зокрема андерайтингової політики, страховика у сфері формування та управління страховим портфелем. Ефективність та правильність цієї політики значною мірою визначають фінансову стійкість і конкурентоспроможність страхової компанії.

Слід наголосити на тому, що якість формування та управління страховим портфелем напряму залежить від ефективності виконання функцій андеррайтингу, з оцінки ризиків, визначення адекватних страхових тарифів та умов страхування, що в сукупності спрямовується на досягнення прибутковості страхового портфеля. При цьому показником ефективності андеррайтингу при формуванні та управлінні страховим портфелем слугує андеррайтерський прибуток (різниця між преміями та виплатами).

Отже, ключове завдання андеррайтера полягає у формуванні оптимального, з точки зору фінансово-економічних цілей компанії, страхового портфеля. При цьому найважливішим елементом андеррайтерської політики є формування страхових тарифів. На рис. 2 зображена принципова схема (утилітарно-прикладний аспект), яка описує місце страхового портфеля як об'єкта управління в системі ризик-менеджменту страхової організації з позицій необхідності відбору ризиків та адекватної тарифікації, які, в свою чергу, реалізуються андеррайтингом. З точки зору ролі кожного елементу системи у їхній взаємодії запропонований підхід базується на:

- понятті ризику (дуалістичної сутності, яка чинить вплив на обидві сторони договору страхування), його якісних та кількісних характеристиках (описують обставини та масштаб впливу);
- страховому портфелі (об'єкті управління), сформованому з ризиків певної якості;
- ризик-менеджменті страхової організації (системі управління), який включає в себе інструменти та заходи управління;
- андеррайтингу (інструменті управління), в рамках якого здійснюється відбір та тарифікація ризиків;
- андеррайтинговій політиці (заходах з управління), яка уособлює ключові положення при формуванні та управлінні страховим портфелем (андеррайтинг, тарифікація, перестраховування) з огляду на загальну стратегію страховика.

Як відомо, тарифікація ризику в страхуванні передбачає виокремлення двох видів страхових премій: нетто- і бруто-премії. Нетто-премія представляє собою частину страхової премії, яка призначена для формування страхового фонду, який використовується для поточних страхових виплат і створення страхових резервів. Бруто-премію утворює нетто-премія, доповнена витратами страховика, необхідними для ведення справи, а також складовою формування планового прибутку. Наявність складової для формування прибутку у страховій премії є необхідним елементом фінансового механізму страхової компанії як будь-якої комерційної організації.

Андеррайтинг як бізнес-процес спрямований на забезпечення прийняття компанією страхового ризику за обов'язкової умови рентабельності портфеля за конкретним видом страхування. З цього витікає одне з головних завдань андеррайтингу – тарифікація ризику – тобто його якісна та кількісна оцінка. Під якісною оцінкою слід розуміти виявлення сукупності небезпечних факторів, що обумовлюють відповідний страховий ризик, під кількісною – встановлення його числових характеристик: інтенсивності виникнення страхових подій та масштабів шкоди, нанесеної майновим інтересам страхувальників.

Виявлення небезпечних чинників вимагає від андеррайтера певного рівня знань з предметної галузі, до якої відносяться об'єкти страхування, у деяких випадках він може залучати відповідних експертів-фахівців. Складність і специфічність оцінки (виявлення) ризикових факторів в різних галузях обумовлює та обставина, що андеррайтери зазвичай спеціалізуються на певних видах страхування. В зарубіжних страхових компаніях, що мають значний досвід, практично відсутні ситуації, коли андеррайтер здійснює прийняття на страхування або перестраховування різномірних ризиків.

Рис. 2. Страховий портфель як об'єкт управління в системі ризик-менеджменту страховика (утилітарно-прикладний підхід)

Оскільки саме андеррайтер несе персональну відповідальність, з одного боку, за безбитковість проходження укладених компанією страхових договорів, з іншого – за успішну роботу компанії у відповідному секторі страхового ринку, то він має право втручатися в процедуру формування страхових тарифів. При цьому андеррайтер може вносити поправки до отриманих формальними методами значень

страхових тарифів з метою врахування певних важко формалізованих чинників, таких як помилковість ідентифікації параметрів страхового ризику в умовах недостатньої статистичної бази про проходження страхових договорів, мінливості параметрів об'єктів страхування в часі, наявність (або відсутність) на об'єктах технічних і організаційних заходів попередження страхових подій і т. д.

Таким чином, актуарні розрахунки (як основа розрахунку тарифів) виконують в деякому сенсі формалізовану частину процедури тарифікації, в той час як андеррайтинг вносить «неформалізований елемент», доповнюючи їх. Експертну корекцію результатів актуарних розрахунків з боку андеррайтингу слід розглядати не як виняткову ситуацію при обґрунтуванні страхових тарифів, а лише як об'єктивно необхідний інструмент в процесі синтезу рівня страхового тарифу, в якому реалізовано компроміс між цілим рядом факторів.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, спираючись на розглянуті сучасні підходи щодо дослідження страхового портфеля як об'єкта в системі управління ризиками страхової організації, та їхню систематизацію, було розроблено утилітарно-прикладний підхід. Він базується на категоріях поняття ризику, його якісних та кількісних характеристиках, страхового портфеля (об'єкта управління), ризик-менеджменту страхової організації (системи управління), андеррайтингу (інструменту управління) та андеррайтингової політики (заходах з управління), які в сукупності визначають місце страхового портфеля в системі з точки зору ролі кожного її елементу у їхній взаємодії. В цілому, впровадження даного підходу забезпечить можливість формування оптимального страхового портфеля, що є ключовим фактором зростання фінансової ефективності страхової організації з огляду на її основну (страхову) діяльність.

Література

1. Страхование дело : [учебник / под ред. Л.И. Рейтмана]. – М. : Банк. и биржевой науч.-консульт. центр, 1992. – 524 с.
2. Яшина Н. М. Теория формирования страхового портфеля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://miir.ru/e107_plugins/library/books/bib0013.pdf. – 2006.
3. Журавлев Ю.М. Словарь-справочник терминов по страхованию и перестрахованию / Журавлев Ю.М. – М. : Анкил, 1994. –180 с. – ISBN 5-86476-054-4.
4. Экономика и право : словарь-справочник / Л. П. Кураков, В. Л. Кураков, А. Л. Кураков. – М. : Вуз и школа, 2004.
5. Справочный коммерческий словарь / [под редакцией Н.Г. Филимонова]. – М. : Издание Центросоюза, 1926.
6. Баранов А. Л. Нові підходи до визначення поняття «відбір ризиків» [Електронний ресурс] / А. Л. Баранов. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nic/2010_3/007-013.pdf.

Надійшла: 14.07.2017; рецензент: д. е. н., проф. Гаманкова О.О.